

НАТАЛЯ ДЗЮБИШИНА-МЕЛЬНИК ПОЕТИЧНА РІЧКА ДЛЯ ДІТЕЙ

Сучасна дитяча поезія, позбувшись пут моралізаторства, голої дидактики, спрощеного, сказати б, фотографічного змалювання дійсності (читай — соціалістичного реалізму), розкулась і ожила. Те, що билось малопомітним джерельцем у творах для дітей 40—50-х А.Малишка, почасти М.Стельмаха, П.Воронька, за останні 30 років виросло у справжню річку.

Насамперед набуло естетичної вартості саме звучання слова. Звукова матерія слова значуща для поезії взагалі, а для дитячої особливо, адже дитина любить бавитися звуками мови як такими, безвідносно до значення слів. Завдяки ж поезії сприйняття звуків мови естетизується, перетворюється на предмет перших духовних переживань, коли малюка чарують, скажімо, алітерації та асонанси, як-от: «На сніожать сніги сніжать І снігурі в снігу лежать» (М.Вінграновський); «Баба Віхола, сива Віхола, на метільній метлі приїхала» (Л.Костенко). Прикметно те, що на повторах однакових чи співзвучних приголосних та складів будуються вірші-скоромовки — особливий жанр дитячої поезії, що крім художньо-зображальної функції (типової для художнього стилю) виконує ще мовно-дидактичну, тобто слугує вправлянню мовного апарату дитини. Напр.: «Сім братів-малярів в королівстві кольорів. Кожен маляр королює — в королівстві малярує» (О.Орач); «Осінь листу натрусила. В нору лиска лист носила. Натомила лиска хвіст, бо хвостом змітала лист» (Л. Куліш-Зіньків).

Знаючи про схильність дитини фантазувати й римувати вигадані слова, поети вдаються до такої словесної творчості: «Був собі хлопчик — *Наколінігончик*; Був у нього братик — *Нароверігнатик*» (І.Калинець); «*Крикля-зникля* за горою забавляється зі мною» (про луну — В.Коломієць); «В'ється *стежка-побережка* Повз ріку по бережку» (Б.Стельмах); «У хаті живе *Дід-Бородід*, довжелезні вуса» (О.Орач). Римовані новотвори — це здебільшого переінакшені добре відомі малюкові слова, значення яких підказує ще й контекст вірша. Часом звучання слова стає навіть головнішим за значення, як-от: «Почалапали каченята та по *чаполоті*» (М.Вінграновський); «*Кольоровоброво* йшла собі корова» (Б.Чепурко); «Я — кульбаба, Ти — *кульдід*» (А.Камінчук).

Розширення словника — друга прикмета сучасної поезії. Пояснюється це тим, що розширилася тематика творів і в поле зору поетів потрапляє емоційний стан дитини, її власний досвід, знання, а останніми роками також національно-культурні реалії. Напр.: «Добре вихований *гном* мусить бути буркотуном» (І.Жиленко); «В *жабо* й атласному *каптані* стоїть грибочок, як *маркіз*» (Л.Костенко); «В білій хмарі дощу привезла [весна] на *Великдень*» (М.Вінграновський); «Ти, мій хлопче, *українець* — Те запам'ятай» (В.Терен); «— А ти, Дніпре, *хрещений*? — *Хрещений*, князю» (І.Калинець). Поети нагадують про традицію називати маленьку дитину, особливо дівчинку, *лялькою* («Ой на горі *лялечка*, мала подоляночка» — Б.Чепурко), а хлопчика — *козаком* («І *козаченько* наш Василько Вже й сам, як квітка на коні» — В.Терен).

У сучасній поезії досить помітна орієнтація на знаки національної культури. В одних віршах слова на їх позначення вживаються у прямому значенні, в інших — образно. Пор.: «—Де ота біленька *хатка*, що гарнесенькі дівчатка» (Л.Костенко) і «На горі біла *хатка* равлика» (М.Воробйов); «*Вишиваночку* візьму, Швидко одягнуся» (В.Крищенко) і «Клен у ранку Роси пив, *Вишиванку* Покропив» (Т.Коломієць). До традиційних знаків національної культури додалися і порівняно нові, зокрема *соняшник* [сонях] і *чорнобривці*. Напр., у І.Калинця: «Дорогою перестрів її [веселку] князенко *соняшник* із золотим черевичком у руці»; у В.Терена: «А сад, а *сонях*-самосійко! А *чорнобривці* запашні!»

Важливо те, що багатшою стала стилістично-стильова палітра, яку забарвили слова, типові для художнього стилю, поетизми, експресивні слова і вирази розмовного стилю. Напр.: «жовті *шати*» (М.Вінграновський); «смуток *зорям невимовний*» (Л.Костенко); «Звідкись літо привело до пшениці, до *зела* срібно-жовтого вола» (В.Лучук), «*Небеса*

прозорі, Мов *глибинь* ріки» (Д.Павличко); «*Гала-драла скорше!*» (В.Кордун); «*Хрясне* дверима, та як *гарикне*» [грім] (І.Калинець); «Біла чапля всіх *дурила*: «Я собі кожух купила!» (Г.Чубач). Істотно доповнюють сучасний словник неологізми. І ті, про які вже йшлося, й інші, що безпосередньо не пов'язані із звукописом. Найбільше — із суфіксами лагідності на позначення маленьких істот типу *хмареня*, *просеня* (М.Вінграновський), *променята*, *ліхтарчата* (Т.Коломієць), *росенята* (С.Майданська), *громенята* (І.Царинний), *грибенята* (А.М'ястківський). Є й з іншим значенням: «Щоб на квітку золоту *приджмелитись* На льоту» (М.Людкевич) — про джмеля; «*гніздодер*» (В.Лучук); «вітер *чорногривий*» (Л.Костенко), «засіємо нивку, *зеленогривку*» (А.Камінчук); «Дощ із тучі сипоне — миттю *видоцить* мене» (О.Орач); «А Ярема — 3 найчемніших *чемів чема*» (І.Світличний). Діалектизми та застарілі слова-етнографізми частіше використовуються для образності: «Хитрий лис на верховині носить фарби у *тайстрині*» (В.Лучук) — так сказано про осінь; «Селезень сивий *Свитку* пошив Із зеленого очерету» (І.Царинний); «Там у хатці шпака цокає *дзитарик* мідний, Заведений ще з весни» (В.Терен). Та найбільше впливає на сучасний поетичний словник — фольклор. Поети охоче черпають із нього так звані фольклоризми — постійно опоетизовувані слова та їх форми. Напр.: «*медовими* голосами» (М.Воробйов); «В нього коники в *колокільцях*» (І.Калинець); «— Не *зелен* я, — плаче дощик, Не *висок* я, — плаче хвощик» (В.Кордун); «Попід *вербицею*» (Т.Коломієць), «*Блискавиці білолиці*» (І.Царинний). Серед фольклоризмів і назви магічних чисел, як-от: «Ходімо в Дім: на хліб, на *сім* весіль!» (Б.Чепурко). Трапляються навіть власні імена, характерні для загадок, прислів'їв та приказок. Це умовні назви явищ, предметів, істот. Напр.: «Ліз допитливий *Мартин* Із городу через тин» (Л.Повх) — про огірок; також узагальнені власні назви, як-от *дунай* — на позначення води: «На дунаї, недалечко, *виринає* відеречко» (Б.Чепурко). Поети і самі утворюють подібні до фольклорних слова на зразок: «*сестриченько-яличко*» (Л. Костенко); «*везли-везлики*» (М.Вінграновський); «*росо-росо-росянице*» (А.Камінчук); «*Гай-співай*» (І.Царинний) або по-новому переосмислюють існуючі слова. Так, Д.Чередниченко приваблюють слова з прозорим значенням коренів: *щедринець* — у щедрівках це слово асоціюється із *щедрувати*, у Д.Чередниченко — із *щедрий*, а це квіти, щедрі на мед: Налетіли бджоли на *щедринець*, Набирають меду на гостинець. А.Камінчук скористався співзвучністю слова *чечір* (пор. дитячу примовлянку: «Чечір-чечір, Чи далеко вечір?») із словом *вечір* і створив образ вечора-кота: «Чорні лапки, Вуса, ротик, *Чечір-вечір*, Чорний котик!»

Фольклорне коріння має вживання слів не у властивому їм значенні, а для вираження позитивної (найчастіше) емоції, доброго ставлення, гарного настрою. Напр., М.Вінграновський так уживає прикметники *золотий* і *залізний*: «Котик, котик, *золотий* животик, а хвостик *залізний* — не ходи нам пізно.» У І.Семененка: «Чому в тебе, джмелику, *Чорний* голосок, *Чорний* голосочок, Солодкий медочок?» У Б.Чепурка: «Ходім, ходім, дітоньки, на *поле-поляночку*; Ходять разом по діброві — мостять мости *чорноброві*», і навіть авторське *чорноброво співається*. Ще цікавіші випадки, коли думка передається по фольклорному розмито, неточно, навіть у чомусь суперечливо, як-от: «— А я сіла на карого коня, на срібного човна та й полетіла» (І.Калинець) — *карий кінь* та *срібний човен* виражають ідею руху — і це головне.

Дехто з поетів вдається до стилізації, орієнтуючись загалом на фольклорну лексику (також синтаксис, морфологічні особливості). Напр.: «Ой не вій, вітре, Дай поглядіть: Заворожена верба В золоті стоїть» (В.Пепа); «Зробив ремез колисанойку На березі та й на гілоньці» (Д.Чередниченко). Витончення й ускладнення зв'язків сучасної поезії з фольклором можна бачити в оригінальному використанні фольклорних образів, їх трансформації та переосмисленні, особливо з веснянок. Так, зелений весняний шум (пор.: «А шум ходить по діброві») у М.Воробйова уособлюється як хлопчик «У зелених штанах, у зеленій сорочці, у синьому брилі». Своєрідно перегукуються з образом ключів (пор.: «Дажбог мене вислав. З правої ручейки І ключик видав, З правої ручейки Літо відмикати, З лівої ручейки Зиму замикати») рядки Л.Костенко про осінь: «Осінь брами свої замикала вночі, погубила у небі журавлині ключі». У О.Сенатович прихід весни асоціюється з човном:

«Перші проліски малі визирають із землі: — Діду, діду, дай човна! — на тім березі — Весна!» Пор. слова із заклички весни: «Зимочка в возочку, Літечко в човночку!»

Із розширенням словника сучасної дитячої поезії істотно увиразнилась її емоційна тональність, розмаїтішою стала відображувана нею гама почуттів, ширшим — світобачення.

Третя ознака сучасної дитячої літератури — висока питома вага образного вживання слова. У кожного автора це виходить по-своєму. Напр.: «Подивіться — по дорозі Торохтить зима на возі» (Т.Коломієць); «Дош над садом пройшов, Вимив листю долоні» (Д.Онкович); «А зелений кінь жує сонячне проміння» (О.Сенатович). Нерідко образність заснована на досить складних і незвичних асоціаціях, як-от: «Я тобі [дощику] нарву вишень повну миску, щоб ти їв, а кісточками стукав у вікно» (В.Голобородько) — так сказано про краплини дощу, що, ніби кісточка з вишень, б'ють по шибках.

У сучасній поезії змінився сам характер образності, що традиційно спирався на реальну або казкову фабулу-подію, мікросюжет, і дитина легко могла знайти аналогії з власним життєвим досвідом. Згадаймо хоча б віршика про Марину Дмитрівну — дівчинку, що уявляла себе вихователькою, у Н.Забіли або розповідь про зайчика, що сам собі стелив постельку, М.Стельмаха. Тепер у віршах з'явилось багато фантастичного, що вражає уяву. Напр.: у зайця М.Вінграновського росте довгий хвіст, а не вуха, місяць у Л.Костенко погубив на вітрі брови, вечір-мазamura у Т.Коломієць «носить у торбі темноту», а вітер І.Калинця пасе пахощі в полонині. Є й парадоксально незвичні поетичні оповіді. Найбільше їх у Вітя Вітька: «Плине човник синьо-чорний, а весло в море занесло. Із весла гілка виросла. На гілці посідали вівці, а баранчик грає на сопілці» (вірш «Сопілка»). Найприкметніше ж — ослаблення організуючої і цементуючої ролі фабули у побудові поетичної оповіді, для якої не стільки важливо *що* відбувається, скільки *як* саме і який образ складається на основі цього *як*. Для прикладу вірш М.Воробйова «Кольорове листя»: «Ніч загубила чорне листя і ранком стала. Ранок загубив синє листя і днем став. День загубив зелене листя і вечором став. Вечір загубив червоне листя і нічю став» — так кількома мазками поет змалював своє враження про зміну дня і ночі.

Сучасний образний світ дитячої поезії став загалом імпресіоністичним, мозаїчно багатим завдяки тому, що самодостатньої вартості набули мінливі настрої, враження, несподівані спостереження. Так, коли облітає цвіт з дерев, на якусь хвилину може здатися, що то рухається сам сад: «Чи віє вітер? Чи садок з-поміж квітів Переходить дорогу?» (М.Григорів). Пахощі малопримітного горошку можуть створити особливий літній настрій: «Горошок пахучий Дрібно, дрібно пахне, В літній синій вечір Килимом поткався» (І.Царинний). А ось враження від місячної доріжки на воді: «Але тут окунь швиденько бере шматочок місяця до рота та й пливе попереду води — дорогу річці освітлює...» (Г.Чубач). Як неясним і не завжди осмисленим буває стан людини, а тим більше дитини, так часом і художні образи схожі на мокру акварель — розмиті і неоднозначні. Напр., у І.Калинця є вірш «Туман»: «Устав туман удосвіта, запряг сиві воли — та й почумакував у Крим по сіль». Хто ж такі сиві воли?

Помітно збагатилась палітра і мовно-виражальних засобів образності. Типовою стала розгорнута метафора, розміром іноді на цілий вірш: «В лісі в круглому горісі, коник зиму зимував. Зимувал — не сумував, підростав. Стало тісно в тім горісі — тріснув кований горіх! Страшно гукнуло у лісі, Кінь горіховий побіг.» Тільки останнім рядком автор — В.Терен — підказує, що це не просто казковий кінь, а фольклоризований образ грому: «Тупотить, гукає всім: От і я, весняний грім!» Сучасні поети люблять обігрувати багатозначні й омонімічні слова, тому з'являються такі цікаві образи, як коваль Морозенко на основі слова *скувати*: «Він і річку скує, і на кожную гілочку по сто дзвоників навішає» (І.Калинець); «чубаті півники-квіти у садку і жовті глечики — водяні квіти, з яких окуні п'ють молоко» (В.Лучук); «дзвоники в лузі, що дзвонять, ніби шкільні дзвоники, бо Вже до школи час!» (А.Камінчук).

І нарешті — про ритмічну організацію сучасного вірша. Поряд з народно-пісенними ритмами, що знов-таки нагадують про тісний зв'язок дитячої поезії з фольклором, з'явився верлібр — вірш без рими: «На причілку сиділо літо. Прийшла кицька Хвостом призьбу

змітати. — Хто ти, що робиш? — Питає. Літо я, — каже літо, З сонечком розмовляю». (Л.Силенко). Близькість звучання верлібра до розмовних інтонацій, природного мовлення вносить живий струмінь у дитячий вірш, де досі майже повністю панували ямби та хорей.

Збагачена й оновлена поезія для дітей змінила своє річище: із малозначущої притоки вона стала рівноцінним складником сучасного літературного процесу.